

Povestea a trei culturi arheologice cu denumiri neobișnuite: Cernavoda I, Cernavoda III și Cernavoda II. Un demers istoriografic

Alexandru Morintz

Rezumat. Lucrarea reconstituie etapele de cercetare care au dus la definirea a trei culturi arheologice, documentate în România, precum și în spațiul mai larg est- și chiar central-european. Acestea sunt, în ordine cronologică, *Cernavoda I*, *Cernavoda III* și *Cernavoda II*. Scopul urmărit este de a evidenția principalele momente care au condus la cristalizarea unor manifestări culturale cu nume neobișnuite, poate chiar singulare în peisajul arheologic. Nu în ultimul rând, dorim să trecem în revistă aportul unor renumiți savanți, inițial români și germani, ulterior din numeroase alte țări europene, care și-au legat numele de cercetările ce au avut în prim-plan siturile preistorice de la Cernavoda.

Cuvinte cheie: Dealul Sofia, Cultura Cernavoda I, Cultura Cernavoda III, Cultura Cernavoda II

The story of three archaeological cultures with unusual names: Cernavoda I, Cernavoda III, and Cernavoda II. A historiophil approach. The paper reconstructs the research stages that led to the definition of three archaeological cultures, documented in Romania, as well as in the wider eastern and central-European area. These are, in chronological order, *Cernavoda I*, *Cernavoda III* and *Cernavoda II*. The aim of this paper is to point out the main stages that led to defining different material culture with unusual and even unique names. Furthermore, I want to name several researchers from different European countries that tied their name to the Cernavoda prehistoric sites.

Keywords: Dealul Sofia, Cernavoda I Culture, Cernavoda III Culture, Cernavoda II Culture

.....

Lucrarea noastră își propune să analizeze denumirile neobișnuite a trei culturi arheologice documentate în România în urmă cu aproape o jumătate de secol. Toate trei poartă denumirea *Cernavoda*, fiind diferențiate doar prin adăugarea unei cifre, caligrafiată în sistem roman: *I*, *II* și *III*. În plus, succesiunea lor cronologică nu corespunde ordinii crescătoare: prima este *Cultura Cernavoda I*, îi urmează *Cultura Cernavoda III* și apoi, *Cultura Cernavoda II*!

Deși poate părea un puzzle ciudat, constatările făcute mai sus au explicații logice. Identificarea și cristalizarea celor trei entități culturale a fost un proces îndelungat, cu inerente incertitudini și ezități, la care și-au adus contribuția mai mulți protagoniști. Încă de la început se cuvine să menționăm trei momente de referință în evoluția cercetărilor. Mai întâi, în 1937 Ion Nestor introduce pentru prima dată ceea ce el denumea *aspectul Cernavoda* (Nestor 1937, p. 12-13). Ulterior, în 1960, Dumitru Berciu redefineste aceleași contexte arheologice ca aparținând *Culturii Cernavoda*, căreia îi identifică trei etape de evoluție: *I*, *II* și *III* (Berciu 1960, p. 77). În sfârșit, în 1968, Sebastian Morintz și Petre Roman demonstrează că cele trei faze sunt de fapt culturi arheologice distincte, care evoluează cronologic astfel: *Cultura Cernavoda I*, *Cultura Cernavoda III* și *Cultura Cernavoda II* (Morintz, Roman 1968a; 1968b; 1969; 1970; 1973). Cercetările vor fi continuate și extinse de către Petre Roman, ale cărui studii au contribuit la fundamentarea unuia dintre cele mai importante secvențe din preistoria europeană (Roman 1964; 1969; 1970; 1974; Roman 1975; Roman 1978; 1981a; 1981b; 1992; 2001a; 2001b; 2001c; Roman, Némethi 1978). Ulterior, s-a încercat o nuanțare a conceptelor culturale *Cernavoda I*, *III* și *II*, încercând să se distingă mai multe etape sau faze de evoluție (Manzura 1999, p. 95-103).

Lucrarea noastră nu își propune să discute încadrarea la nivel european a celor trei culturi mai sus amintite. Cititorul interesat se poate familiariza cu întreaga problematică consultând volumele publicate cu prilejul a două reuniuni științifice internaționale consacrate acestei teme, ținute la Malé Vozokany în 1969 (Chropovský 1973) și la Mangalia în 1999 (Roman, Diamandi 2001).

La nivel de sinteză, menționăm și o lucrare care se dorește a fi o abordare critică asupra stadiului cercetărilor (Oanță-Marghitu 2003). Criticile formulate sunt dezvoltate pe baza unui efort preponderent bibliografic, adesea lacunar, cu erori de poziționare geografică (Oanță-Marghitu 2003, p. 128, nr. 48) sau de transcriere a denumirii unor situri (Oanță-Marghitu 2003, p. 128, nr. 41). Deși o parte din criticile aduse sunt justificate, lucrarea se limitează la o critică retrospectivă, folosind instrumente de analiză a căror apariție și dezvoltare sunt ulterioare perioadei în care respectivele contexte arheologice fuseseră cercetate.

La sfârșitul lucrării am introdus un plan de ansamblu, pe care sunt poziționate toate punctele din zona Cernavoda în care au fost efectuate cercetări arheologice (fig. 1). Acesta a fost realizat pe baza planurilor de detaliu și a descrierilor aferente publicate în rapoarte, precum și prin consultarea documentației de șantier din arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”.

***

Începuturile cercetărilor arheologice în zona orașului Cernavoda se datorează, ca în multe alte cazuri, unor arheologi germani. În 1917, în contextul primului război

mondial, Paul Träger, autorul unor ample periegeze pe cursul inferior al Dunării, semnaleză vestigii preistorice în nordul orașului Cernavoda. În același an, Carl Schuchhardt efectuează câteva sondaje. Materialele arheologice descoperite au fost inițial publicate parțial, sub forma unui raport (Schuchhardt 1924), iar ulterior integral, însoțite și de comentarii (Langsdorf, Nestor 1929). Interesul pentru descoperirile de la Cernavoda au condus la sintetizarea rezultatelor și într-o versiune în limba română, realizată de către Ion Andrieșescu (1928).

Cercetările efectuate de către Carl Schuchhardt au condus la descoperirea unei așezări de tip *tell*, situată într-o zonă depresionară, în apropierea Dunării (Schuchhardt 1924, fig. 1-3). La sud de aceasta se afla o zonă mai înaltă, pe care a denumit-o *Alte Burg* (Schuchhardt 1924, p. 11), „Cetate veche” (Nestor 1937, p. 7), dar care, ulterior, va intra în literatura arheologică ca *Dealul Sofia*. În zona cercetată, Schuchhardt consemna existența unei așezări cu două niveluri de locuire, din care ultimul a sfârșit în urma unui incendiu. La est de locuința a fost identificată și o împrejmuire.

Cercetările vor fi reluate în 1936 de către Ion Nestor. Extinzând investigațiile și la est de împrejmuirea identificată de către Carl Schuchhardt, el precizează că așezarea a avut doar un singur nivel de locuire, materialul ceramic fiind unitar (Nestor 1937, p. 4). Totodată, atribuie locuirea culturii Gumelnița, precizând însă că este vorba de un „*un aspect special al civilizațiunii de tip Gumelnița, aspect care va trebui să fie numit, din cauza unor caracteristici speciale ce se pot găsi izolate în alte așezări ale civilizațiunii Gumelnița, dar care nu au apărut până acum reunite decât la Cernavoda, aspectul Cernavoda*” (Nestor 1937, p. 12-13).

O a doua zonă investigată de către Ion Nestor în 1936 era situată la sud de *tell*-ul gumelnițean cercetat de către Carl Schuchhardt, pe panta nord-vestică a *Dealului Sofia* (Nestor 1937, fig. 5). Din această zonă, în 1917 fusese colectat material ceramic de la suprafață. Scopul urmărit de către Ion Nestor era să surprindă „*raportul dintre așezarea de pe «tell», care ar fi putut fi socotită la nevoie drept o simplă stațiune de pescari, și «cetatea» alăturată*” (Nestor 1937, p. 17). Descoperirile au fost însă total neașteptate. În locul unui material ceramic asemănător celui din *tell*, care să permită o corelare între cele două așezări, au fost găsite „*cioburi de o factură deosebită de cea a materialului din «tell» și în genere netipice, în înțelesul că nu aparțin unei civilizații preistorice deja cunoscute și nici nu permit o identificare cu ajutorul formelor și decorului*” (Nestor 1937, p. 14-15). Condițiile meteorologice nefavorabile au împiedicat extinderea săpăturilor în acel an, iar intenția organizării unei noi campanii nu s-a materializat.

Se poate spune că anul 1936 a fost momentul nașterii culturilor *Cernavoda*, încă neconturate clar, dar în mod evident diferite de nivelul pe care îl suprapuneau. Comparând situația de la Cernavoda cu cele din alte situri, în 1940 Ion Nestor

constata faptul că „în multe aşezări ale culturii Gumelnița, în partea superioară a stratului de cultură apare material care se deosebește prin formă, tehnică și decor de cel gumelnițean [...] Acest material, pe care dorim sa-l numim Gumelnița D, reprezintă, probabil, un element neorganic în cadrul culturii Gumelnița [...] Ne permitem să concluzionăm că în materialul de tip D apare un element originar dintr-un cerc cultural străin care, fie s-a asociat în Muntenia culturii Gumelnița târzii, fie o suprapune. Se pare că un fenomen paralel se petrece și cu faza C a culturii Cucuteni” (Nestor 1940, p. 19). De asemenea, Ion Nestor era de părere că „relațiile materialului Gumelnița D cu cultura bronzului timpuriu Glina III reprezintă legătura dintre sfârșitul culturii Gumelnița și bronzul timpuriu din Muntenia” (Nestor 1940, p. 20). Ulterior, Ion Nestor va mai menționa materiale ceramice caracteristice culturii Gumelnița, dar la care sunt însă sesizate și elemente străine (Nestor 1950, p. 217).

În 1961, Dumitru Berciu încadra ceramica descoperită pe Dealul Sofia în Gumelnița IV. În periodizarea sa, propunea următoarea corespondență: Gumelnița I = faza Petru Rareș, Gumelnița A 1; Gumelnița II = Gumelnița A 2 (A); Gumelnița III = Gumelnița B + Gumelnița C (Ion Nestor); Gumelnița IV = Gumelnița D (Ion Nestor) (Berciu 1961, p. 86).

Anticipând un pic, Gumelnița D (la Ion Nestor) sau Gumelnița IV (la Dumitru Berciu) va deveni mai târziu *Cultura Cernavoda II* (Berciu et alii 1973, p. 374). Ion Nestor precizase încă din 1937 faptul că ceramica descoperită conținea calcar în pastă (Nestor 1937, p. 15). Această caracteristică va constitui ulterior una dintre trăsăturile definitorii al culturii *Cernavoda II*: „Ceramica este elementul cel mai caracteristic de inventar, în prepararea pastei folosindu-se nisipul, pietricelele, calcarul și cioburile pisate. Scoica [întâlnită frecvent în pasta ceramicii aparținând culturilor *Cernavoda I* și *Cernavoda III*] lipsește complet” (Morintz, Roman 1968b, p. 559).

După săpăturile lui Ion Nestor, vreme de aproape două decenii nu vor mai fi efectuate cercetări arheologice la Cernavoda. Eroziunea Dunării și, așa cum vom vedea în continuare, ample acțiuni antropice, au afectat considerabil ceea ce mai rămăsese din vechile locuiri preistorice.

„În primăvara anului 1953, Muzeul regional din Constanța sesiza Secțiunea istorică a Academiei R.P.R., că pe Dealul Sofia, situat la nord de orașul Cernavoda, ieșiseră la iveală, cu ocazia unor lucrări de interes obștesc, numeroase materiale arheologice” (Morintz et alii 1955, p. 151). Prin expresia „lucrări de interes obștesc”, autorii articolului se refereau voalat, singura manieră posibilă în acea perioadă, la lucrările de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, demarate în 1950 (Lăpușan et alii 1995, p. 33) cu deținuți politici. O colonie penitenciară se aflase până atunci, puțin mai la nord de Dealul Sofia, *Colonia Columbia Cernavoda*.

În mai 1953, delegația Muzeului Național de Antichități, constatând că la lucrările canalului era folosit pământ de umplutură luat din Dealul Sofia,

recomandă inițierea urgentă a unor cercetări menite a salva ce mai rămăsese din siturile arheologice din zonă (Morintz *et alii* 1955, p. 151). Interesul arheologilor a fost stimulat și de identificarea la nord de *Dealul Sofia*, de-a lungul Dunării, a unei așezări și necropole aparținând culturii Hamangia, cultură care fusese definită recent de către Dumitru Berciu (Berciu 1966, p. 14).

Începând cu anul 1954, siturile de la Cernavoda vor face obiectul unor campanii de cercetări sistematice anuale. Vor fi delimitate două mari părți ale șantierului: *Dealul Sofia* și Columbia. Aceasta din urmă, la rândul ei, a fost împărțită în Columbia A, Columbia B, Columbia C, Columbia D și Coada Zăvoiuului. Toate punctele enumerate mai sus se aflau „*de-a lungul malului drept al Dunării și al șoselei Cernavoda - Seimeni, începând de la nord de «Dealul Sofia», pe o lungime de aproximativ un kilometru și jumătate*” (Berciu, Morintz 1957, p. 83).

Așa cum se poate observa și din rapoartele publicate, interesul pentru zona Columbia, în special Columbia D, unde a fost descoperită o necropolă Hamangia, au captat în mod deosebit atenția arheologilor. Acest lucru este perfect de înțeles, descoperirile de pe Dealul Sofia neputând în acel moment concura cu spectaculozitatea celor de tip Hamangia. Cercetările din Columbia D au permis prelevarea în premieră în România a unui material osteologic uman provenit dintr-un cimitir neolitic (Berciu, Morintz 1957, p. 83). În cele ce urmează, cercetările din Columbia D vor fi doar enumerate, acestea nefăcând obiectul studiului nostru.

În campania din 1954, din zona de pe panta nord-vestică a *Dealului Sofia*, unde săpase Nestor în 1936, în acel moment distrusă, au fost descoperite fragmente ceramice „*caracteristice fazei Gumelnița D (Gorodsk-Usatovo). Ele erau răspândite din malul prăbușit până spre drumul Cernavoda-Seimeni. În malul prăbușit se vedea clar un bogat strat de cultură pe o întindere de aproximativ 40 m. În pământul dărâmat se găsesc numeroase cochilii de scoici și melci, oase de animale, dintre care unele calcinate sau sfărâmate, câteva oase de pește, multe fragmente ceramice, bucăți mărunte de chirpic ars și de vatră, așchii și câteva rare unelte de silex de proastă calitate. În materialul Gumelnița D adunat din dărâmături, s-au găsit numai două fragmente tipice evoluției anterioare a culturii gumelnițene*” (Morintz *et alii* 1955, p. 159). Toate aceste materiale erau atribuite în acel moment „*etapei finale a culturii Gumelnița – etapa D – în care influențele răsăritene sunt foarte puternice*” (Morintz *et alii* 1955, p. 160).

În campania din 1955 cercetările au vizat în principal punctele Columbia A, B, C, și D (Berciu, Morintz 1957, p. 83-91) și în mai mică măsură *Dealul Sofia* (Berciu, Morintz 1957, p. 91). Se menționează doar că au fost recuperate în continuare „*noi fragmente ceramice din așezarea Gorodsk-Usatovo (Cucuteni D) de la piciorul de nord al «Dealului Sofia», din partea de est a tell-ului gumelnițean cunoscut din*

1917 (C. Schuchhardt). Pe când aici în vale, în apropiere de malul Dunării, exista o așezare Gorodsk-Usatovo, sus pe platou se găsea cam în aceeași vreme, o așezare Gumelnița IV, cu un strat de cultură foarte bogat și cu un material similar celui din așezarea din aceeași etapă finală a culturii Gumelnița de la Medgidia (în apropiere de gară), identificată tot anul acesta de către colectivul nostru, și unde nu există nici o descoperire aparținând culturii Boian, după cum crezuseră unii cercetători, și care conține doua nivele ale culturii Gumelnița deplin dezvoltate” (Berciu, Morintz 1957, p. 91).

Campania din 1956 s-a concentrat doar pe punctul Columbia D, necropola Hamangia (Berciu, Morintz 1959, 99-105), și pe Dealul Sofia (Berciu, Morintz 1959, 105). Referitor la acesta din urmă, informațiile, deși sunt succinte sunt extrem de importante prin observațiile consemnate: „Sondajele făcute în apropiere de fostul tell «Schuchhardt», cât și cele de pe «Dealul Sofia» au documentat prezența în Dobrogea a unui bogat strat de cultură Gumelnița IV (Gorodsk-Usatovo), având o grosime de aproximativ 1 m și cel puțin două nivele principale (Berciu, Morintz 1959, p. 105). Autorii mai consideră că „în Dobrogea, perioada reprezentată de ultima fază a culturii Gumelnița a fost mai lungă și cu o locuire mai intensă decât la nord de Dunăre” (Berciu, Morintz 1959, p. 105).

Cercetările din anul 1957, ca și cele din anul anterior, au fost consacrate necropolei Hamangia (Berciu, Morintz 1959, p. 95-103) și Dealului Sofia (Berciu, Morintz 1959, p. 103-105). De remarcat faptul că, pentru prima dată, autorii cercetărilor vorbesc despre o locuire pe Dealul Sofia care „datează din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca de bronz și din primele faze ale acesteia” (Berciu et alii 1959, p. 95). Cercetările s-au derulat în trei zone. Astfel, „au fost trasate mai multe secțiuni în trei puncte diferite: 1) pe marginea de vest a «Dealului Sofia», la aproximativ 400 m sud de tell-ul amintit; acest punct a fost notat cu litera a iar tell-ul cu b; 2) la o distanță de circa 150 m mai spre sud-est de punctul a, deasupra fabricii de ciment: acesta e punctul d; 3) în interiorul platoului, la aproximativ 350 m depărtare de punctul b și la circa 200 m spre nord de punctul d: acesta este punctul c” (Berciu et alii 1959, p. 95).

În punctul a fost documentată o așezare, în momentul cercetărilor distrusă aproape în întregime, al cărei strat de cultură varia între 1-2 m. Pe baza analizei fragmentelor ceramice s-a putut evidenția faptul „că de data aceasta a fost sesizat la Cernavoda un element străin, considerat în general ca nord-estic, intrus într-un moment în care evoluția culturii Gumelnița nu se încheiase încă” (Berciu et alii 1959, p. 99). Stadiul cercetărilor i-a făcut pe autori să continue astfel: „Rămâne să se precizeze în viitor dacă mai există în Dobrogea și alte așezări cu un aspect similar celui identificat în punctul a” (Berciu et alii 1959, p. 99). Descoperirile de aici vor fi atribuite Culturii Cernavoda I. În anii următori au fost documentate mai multe

locuiri de acest tip, atât în Dobrogea cât și în Muntenia și Oltenia, precum și la sud de Dunăre, în Bulgaria.

În punctul *c* a fost identificată o așezare care „s-a întins într-o perioadă ulterioară celei reprezentate de majoritatea materialelor din punctul *a*, peste aproape întreaga înălțime”, cu un „strat de cultură, a cărui grosime atinge 2 m și în interiorul căruia se disting mai multe nivele de locuire” (Berciu et alii 1959, p. 101 și fig. 3). În sfârșit, în punctul *d* a fost identificată „o locuire sincronică celei din punctul *c*, dar de o intensitate mai mică. Au fost precizate aici două nivele de cultură [...]” (Berciu et alii 1959, p. 101). Urmele de locuire surprinse în punctele *c* și *d* au fost ulterior atribuite Culturii Cernavoda III. La finalul raportului campaniei din 1957, autorii concluzionează că „Săpăturile de pe «Dealul Sofia» au scos pentru prima dată la iveală un complex nou, în care se deosebește o componentă gumelnițeană (mai ales în punctul *a* și mai puțin în *b*; sporadic în *c* și *d*), alături de elemente noi, intruse din aria culturilor estice și nord-estice. [...] Acest complex, pe care putem să-l numim cultura Cernavoda, se plasează atât cultural cât și cronologic, spre mijlocul evoluției culturii Gumelnița (faza III, cu care este în parte sincronică) și în perioada de tranziție spre epoca bronzului, pătrunzând în aceasta destul de adânc” (Berciu et alii 1959, p. 101).

Cercetările din anul 1959 au constat în continuarea săpăturilor pe Dealul Sofia (Berciu et alii 1961a, p. 51-54), în special în punctele *a* și *d*, și mai puțin în *c*, precum și în necropola Hamangia (Berciu et alii 1961, p. 49-51, fig. 1). „În punctul *a* s-a fost degajat complet un martor stratigrafic în cuprinsul căruia s-au descoperit 14 locuințe suprapuse, unele cu mai multe refaceri. [...] Peste fiecare podină urmează straturi de arsură, mai mult sau mai puțin groase, care conțin chirpic, cărbune, cenușă etc. Locuințele ocupau panta vestică a Dealului Sofia, care avea, în acest loc, o înclinare est-vest, în direcția Dunării. Forma locuințelor nu a putut fi precizată, întrucât cea mai mare parte a terenului fusese distrusă. [...] În podinile din nivelele superioare s-a dat peste un șir de gropi de pari (diametrul 0,20 m), care susțineau un acoperiș în două pante”. (Berciu et alii 1961, p. 51).

Din păcate, cercetările din anii 1959 (Popescu 1960, p. 184, nr. 19), 1960 (Popescu 1961, p. 135, nr. 15), 1961 (Popescu 1962, p. 205, nr. 34), 1962 (Popescu 1963, p. 452, nr. 16), 1967 (Popescu 1968, p. 680, nr. 21), 1968 (Popescu 1969, p. 474, nr. 24) și 1970 (Berciu et alii 1973, p. 373) nu au mai făcut obiectul unor rapoarte de săpătură. Informații despre aceste săpături deținem în principal din cronicile anuale menționate mai sus.

Pentru campania din 1959, fără a fi precizat punctul (din studiile publicate ulterior s-a dovedit că este vorba de punctul *a*), se menționează că „în așezarea de pe înălțimea din apropierea orașului, datând din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului [...] au fost descoperite două șanțuri de apărare și s-au obținut date noi pentru datarea culturii Cernavoda” (Popescu 1960, p. 184, nr. 19). Ulterior, în

campania din 1960, „s-au descoperit trei șanțuri de apărare datând din faza timpurie a culturii Cernavoda” (Popescu 1961, p. 135, nr. 15). Reinterpretând observațiile de teren, Petre Roman a demonstrat că șanțurile în cauză sunt de fapt etape de refacere succesivă ale unuia singur, care făcea parte din sistemul de fortificație al așezării aparținând *Culturii Cernavoda I* (Roman 2001a; 2001b). Săpăturile efectuate în 1961 și 1962 au vizat precizarea (Popescu 1962, p. 205, nr. 34) și verificarea (Popescu 1963, p. 452, nr. 16) stratigrafiei locuirii de pe *Dealul Sofia* (Popescu 1963, p. 452, nr. 16).

În următorii cinci ani, cercetările la Cernavoda au fost sistate. Alte săpături pe *Dealul Sofia* s-au mai realizat în anii 1967, 1968 și 1970, colectivul de cercetare suferind modificări: în continuare Dumitru Berciu, în calitate de responsabil de șantier, prezența lui Emil Moscalu (Berciu *et alii* 1973, p. 373, nota 6), absența lui Sebastian Morintz și Petre Roman. Scopul reluării cercetărilor viza efectuarea unui control stratigrafic (Popescu 1969, p. 474, nr. 24) și s-au desfășurat doar în sectoarele *a* și *d* (Berciu *et alii* 1973, p. 373, nota 6). Din păcate, rezultatele au făcut doar obiectul unei comunicări, nefiind publicate.

Începând cu anii '60, descoperiri similare celor de la Cernavoda au fost documentate și în alte situri: Hârșova (Galbenu 1962, 298 și fig. 1; Galbenu 1979, 4 și fig. 2.), Ghindărești (Morintz, Șerbănescu 1974), Căscioarele, Chirnoși, Oltenița-Renie și Ulmeni (Morintz, Ionescu 1968). Treptat, pentru tot mai mulți arheologi a devenit evident faptul că în multe așezări aparținând culturii Gumelnița, ultimul nivel este suprapus de un strat cultural ce conține o ceramică de o factură deosebită. Explicațiile cauzelor acestor modificări culturale, tributară stadiului cercetărilor, a variat, pe măsura acumulării de noi informații, precum și de corelarea acestora cu descoperiri similare în alte țări din spațiul sud-estic și central european.

Deschizătorul de drumuri a fost Ion Nestor, la începutul anilor '40, prin definirea *aspectului Cernavoda* (Nestor 1937, p. 12-13) și apoi a Gumelnița D (Nestor 1940, p. 19). Nu credem că greșim cu nimic dacă îl numim astfel: intuiția sa, pornită practic din dovezi prelevate dintr-un singur sit, a fost cu adevărat genială.

A urmat apoi construirea unei *culturi Cernavoda*, cu trei faze, de către Dumitru Berciu în anul 1960: „*Observațiile stratigrafice și materialul arheologic descoperit la Cernavoda (pe «Dealul Sofia») au dovedit că la răsărit de Dunăre evoluția culturii Gumelnița se încheie înainte de sfârșitul perioadei Gumelnița III și în locul ei, prin absorbirea fondului gumelnițean și prin influențe dinspre sud, nord și nord-est, s-a format un complex cultural, care, în faza sa timpurie (Cernavoda I) se dezvoltă paralel cu culturile neolitice târzii, iar în etapa mijlocie (Cernavoda II) se întrepătrunde cu aria Horodiștea – Foltești II (respectiv Stoicani II). A treia fază (Cernavoda III) pătrunde pe pragul epocii mijlocii a bronzului*” (Berciu 1960, p. 77). Referitor la locuirea de pe Dealul Sofia se menționa că „*În prima etapă așezarea a avut șanțuri*

de apărare, în a doua perioadă locuirea se întindea în imediata apropiere a Dunării iar în ultima perioadă ea a ocupat toată înălțimea numită «Dealul Sofia» (Berciu 1960, p. 77). Propunerea lui Dumitru Berciu, deși argumentată și logică, avea totuși un element lipsă, situat chiar la baza întregului eșafodaj: în nici un punct de pe Dealul Sofia cele trei așezări nu se suprapuneau stratigrafic.

Punerea în ordine a întregului puzzle, ale cărui piese fuseseră adunate vreme de o jumătate de secol, a fost realizată de către Sebastian Morintz și Petre Roman în 1968. Întreaga argumentație a fost prezentată într-un amplu studiu în limba germană (Morintz, Roman 1968a), cu o versiune prescurtată în limba română (Morintz, Roman 1968b). Astfel, pe Dealul Sofia a fost precizată foarte clar „*existența a trei așezări bogate, în trei locuri diferite, fiecare cu un conținut diferit, toate datând după locuirea gumelnițeană*” (Morintz, Roman 1968a, p. 46). Anterioara *Cultura Cernavoda* era „ruptă” în trei culturi distincte. *Cultura Cernavoda I* a fost documentată prin „*așezarea din punctul a, situată pe pantele vestice, dinspre Dunăre, ale dealului Sofia*”, în momentul cercetărilor fiind distrusă în cea mai mare parte (Morintz, Roman 1968a, p. 47). *Culturii Cernavoda II* i s-a atribuit „*așezarea din sectorul b situată la nord de Dealul Sofia [...] în apropierea tell-ului gumelnițean cercetat C. Schuchhardt și I. Nestor [...]*” (Morintz, Roman 1968a, p. 106). În sfârșit, *Culturii Cernavoda III* îi corespund „*sectoarele c și d de pe Dealul Sofia și ocupă o suprafață de câteva hectare*” (Morintz, Roman 1968a, p. 92). Totodată, a fost efectuată și o modificare referitoare la succesiunea cronologică a celor trei culturi. Propusă cu puțin timp înainte (Morintz, Șerbănescu 1968, p. 24), aceasta stabilea următoarea ordine: *Cernavoda I*, *Cernavoda III* și *Cernavoda II*. Justificarea consta în faptul că „*[...] din punct de vedere genetic, Cernavoda III este strâns legată de Cernavoda I, Cernavoda II reprezentând o cultură total deosebită [...]*” (Morintz, Roman 1968a, p. 47). Aceasta din urmă era pusă în legătură cu „descoperiri de tip Foltești II” (Roman 1964).

Noul cadrul metodologic stabilit a avut doua consecințe majore. În primul rând, încadrarea corespunzătoare a descoperirilor a permis conturarea ariilor de răspândire a celor trei culturi. În al doilea rând, au putut fi identificate diferențe și particularități regionale, cum ar fi aspectul de „*tranziție de la Cernavoda I la Cernavoda III*” surprins la Oltenița-Renie II (Morintz, Roman 1968a, p. 77-80), precum și a unor „*complexe înrudite cu Cernavoda III*”, identificate în așezările de la Celei, Siliștioara și Orlea (Morintz, 1968a, p. 98).

Deși realizarea unei monografii dedicată *Cernavoda* a rămas un deziderat (Berciu *et al* 1973, 373), până în prezent au fost publicate mai multe studii și sinteze dedicate culturilor *Cernavoda I* (Parzinger 1989; Hașotti 1997, p. 119-142; Manzura 1999, p. 95-174) și *Cernavoda II* (Berciu *et alii* 1973).

În schimb, cultura *Cernavoda III* a cunoscut un interes mult mai mare din partea specialiștilor, fapt datorat și ariei considerabile de răspândire a acesteia. Ampla manifestare culturală, intitulată „fenomenul Cernavoda III-Boleráz”, a fost documentată din Europa centrală și de sud-est până în nordul Greciei și nord-vestul Anatóliei (Roman 2001c, p. 13 și fig. 1). Acumularea unui volum mare de informații, culese de pe un vast teritoriu, a impus organizarea unor reuniuni științifice, menite a confrunța și compara rezultatele descoperirilor. Până în prezent au avut loc două asemenea reuniuni, situate cronologic la aproape trei decenii una de cealaltă. Prima a avut loc în 1969 la Malé Vozokany în Cehoslovacia (în prezent, Slovacia) și a fost consacrată culturii Baden (Chropovský 1973), orizontul Boleráz fiind faza A a acesteia (Roman, Neméti 1978, p. 39). Cea de-a doua reuniune, dedicată de data aceasta exclusiv fenomenului Cernavoda III-Boleráz, a avut loc în România, la Mangalia/Neptun (Roman, Diamandi 2001). Cele două reuniuni științifice au permis difuzarea rezultatelor unor cercetări efectuate în România, Bulgaria, fosta Iugoslavie, Ungaria, fosta Cehoslovacie, Polonia, Elveția și Germania.

Numeroasele dezbateri, în cadrul cărora au fost exprimate teoriile și puncte de vedere diferite sau chiar opuse, au avut însă rolul de a introduce definitiv în circuitul științific a denumirilor celor trei culturi. Deși au existat tendințe de inovare, menite a menite a „repara” denumirile (Galbenu 1972, p. 267), acestea nu s-au impus, cercetători nefiind atât interesați de *cum* se numește o anumită cultură ci de *ce* anume definește aceasta.

Bibliografie

- Andrieșescu 1928:** I. Andrieșescu, *Arheologia și istoria veche a Dobrogei*, în Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, București, 1928, p. 7-9, pl. II-III.
- Berciu 1960:** D. Berciu, *Perioada de tranziție către epoca bronzului (circa 1900-1700 i.e.n.)*, în Istoria României, I, București, 1960, p. 71-89.
- Berciu 1961:** D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
- Berciu 1966:** D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.
- Berciu, Morintz 1957:** D. Berciu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Cernavoda (reg. Constanța, r. Medgidia)*, Materiale și Cercetări Arheologice III, 1957, p. 83-92.
- Berciu, Morintz 1959:** D. Berciu, S. Morintz, *Săpăturile de la Cernavoda (r. Medgidia, reg. Constanța)*, Materiale și Cercetări Arheologice V, 1959, p. 99-114.
- Berciu et alii 1959:** D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Săpăturile de la Cernavoda (r. Medgidia, reg. Constanța)*, Materiale și Cercetări Arheologice VI, 1959, p. 95-105.
- Berciu et alii 1961:** D. Berciu, S. Morintz, M. Ionescu, P. Roman, *Șantierul arheologic Cernavoda*, Materiale și Cercetări Arheologice VII, 1961, p. 49-55.
- Berciu et alii 1973:** D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Cultura Cernavoda II. Așezarea din sectorul b de la Cernavoda*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 24, 3, 1973, p. 373-405.

- Chropovský 1973:** B. Chropovský (ed.), *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Malé Vozokany* (8.-11. Dezember 1969), Bratislava, 1973.
- Galbenu 1962:** D. Galbenu, *Așezarea neolitică de la Hîrșova*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 13, 2, 1962, p. 285-306.
- Galbenu 1972:** D. Galbenu, *Câteva probleme ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului în Oltenia*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 23, 2, 1972, p. 263-270.
- Galbenu 1979:** D. Galbenu, *Săpături în tell-ul de la Hîrșova, jud Constanța*, Cercetări Arheologice 3, 1979, p. 3-9.
- Hașotti 1997:** P. Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997.
- Langsdorf, Nestor 1929:** A. Langsdorf, I. Nestor, *Nachtrag zur Cernavoda*, Praehistorische Zeitschrift 20, 1929, p. 200-229.
- Lăpușan et alii 1995:** A. Lăpușan, Șt. Lăpușan, T. Birida, *Cernavoda 1995*, Constanța, 1995.
- Manzura 1999:** I. Manzura, *Cernavoda I Culture*, în: L. Nikolova (with contribution by Igor Manzura and Christian Schuster), *The Balkans in the Later Prehistory. Periodization. Chronology and Cultural Development in the Final Copper Age and Early Bronze Age (Fourth and Third Millenia BC)*, BAR International Series 791, 1999, p. 95-152.
- Morintz, Ionescu 1968:** S. Morintz, B. Ionescu, *Cercetări arheologice în împrejurimile orașului Oltenița (1958-1967)*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 1, 1968, p. 95-128.
- Morintz, Roman 1968a:** S. Morintz, P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia N. S. XII, 1968, p. 45-128.
- Morintz, Roman 1968b:** S. Morintz, P. Roman, *Asupra perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 4, 1968, p. 553-573.
- Morintz, Roman 1969:** S. Morintz, P. Roman, *Über die Chronologie der Übergangszeit vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, Dacia N. S. XIII, 1969, p. 61-71.
- Morintz, Roman 1970:** S. Morintz, P. Roman, *Cu privire la cronologia perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului în România*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 21, 4, 1970, p. 557-570.
- Morintz, Roman 1973:** S. Morintz, P. Roman, *Über die Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, în: B. Chropovský (ed.), *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Malé Vozokany* (8.-11. Dezember 1969), Bratislava, 1973, p. 259-295.
- Morintz, Șerbănescu 1974:** S. Morintz, D. Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hârșova și împrejurimi*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 25, 1, 1974, p. 47-69.
- Morintz et alii 1955:** S. Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavoda*, Studii și Cercetări de Istorie Veche VI, 1-2, 1955, p. 151-163.
- Nestor 1937:** I. Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavoda*, Analele Dobrogei XVIII, Cernăuți, 1937, p. 1-21.
- Nestor 1940:** I. Nestor, *Zur Stellung Cernavoda's in der rumänischen Jungsteinzeit*, Studien zur Ur und Frühgeschichte, Carl Schuchhard Festschrift, Berlin, 1940, p. 11-23.
- Nestor 1950:** I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din RPR*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 1, 2, 1950, p. 208-219.
- Oanță-Marghitu 2003:** S. Oanță-Marghitu, *"Fenomenul Cernavoda III-Boleráz": după 30 de ani*, Cercetări Arheologice XII, 2003, p. 109-138.
- Parzinger 1998:** H. Parzinger, *Der nordpontische Raum und das untere Donau-gebiet in der späten Kupferzeit: das Ende des Kodžadermen-Gumelnița-Karanovo VI-Verbandes und die Cernavodă I-Kultur*, în: B. Hänsel u. I. Machnik (Hrsg.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 12, 1998, p.123-134.

- Popescu 1960:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1959*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 11, 1, 1960, p. 182-188.
- Popescu 1961:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1960*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 12, 1, 1961, p. 133-144.
- Popescu 1962:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1961*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 13, 1, 1962, p. 201-215.
- Popescu 1963:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1961*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 14, 2, 1963, p. 451-466.
- Popescu 1968:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1967*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 19, 4, 1968, p. 677-698.
- Popescu 1969:** D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1968*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 20, 3, 1969, p. 471-501.
- Roman 1964:** P. Roman, *Despre unele aspecte ale perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului în regiunile extracarpatice ale R. P. R.*, Revista Muzeelor 1, 4, 1964, p. 314-325.
- Roman 1969:** P. Roman, *Conceptul Foltești II și problema epocii bronzului în Moldova*, Carpica 2, 1969, p. 17-22.
- Roman 1970:** P. Roman, *Période de transition entre l'énéolithique et l'époque du bronze dans les régions extracarpatique de la Roumanie*, în: Actes CISPP, Praha, 1970, p. 468-481.
- Roman 1974:** P. Roman, *Das Problem der "schnurverzieren" Keramik in Südosteuropa*, Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte 58, 1974, p. 157-174.
- Roman 1975:** P. Roman, *Zur Problem der Beginns der Frühbronzezeit in Rumänien*, Acta Archaeologica Carpathica 15, 1975, p. 145-158.
- Roman 1978:** P. Roman, *Modificări în tabelul sincronismelor privind eneoliticul târziu*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 29, 2, 1978, p. 215-221.
- Roman 1981a:** P. Roman, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul târziu și perioada de tranziție spre epoca bronzului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 32, 1, 1981, p. 21-42.
- Roman 1981b:** P. Roman, *Modificări în structura etno-culturală a Europei de sud-est în eneoliticul târziu*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 32, 2, 1981, p. 241-246.
- Roman 1992:** P. Roman, *Kulturelle Interferenzen widerspiegelt in dem Funden aus Ostrovlul Corbului*, Symposia Thracologica 9, 1992, p. XXI.
- Roman 2001a:** P. Roman, *Date inedite asupra așezării culturii Cernavodă I de la Cernavodă*, Pontica 33-34, 2001, p. 171-177.
- Roman 2001b:** P. Roman, *Unpublizierte Daten über die Siedlung der Cernavodă I-Kultur in Cernavodă*, Festschrift H. Hauptmann, 2001, p. 345-350.
- Roman 2001c:** P. Roman, *Die Cernavodă III – Boleráz-Kulturscheinung im Gebiet der Unteren Donau*, în: P. Roman, S. Diamandi (ed), *Cernavodă III–Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999)*, București, 2001, p. 13-59.
- Roman, Diamandi 2001:** P. Roman, S. Diamandi (ed.), *Cernavodă III–Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999)*, București, 2001.
- Roman, Némethi 1978:** P. Roman, I. Némethi, *Cultura Baden în România*, București, 1978.
- Schuchhardt 1924:** C. Schuchhardt, *Cernavoda eine Steinzeitsiedlung in Thrakien*, Præhistorische Zeitschrift XV, 1924, p. 9-27.

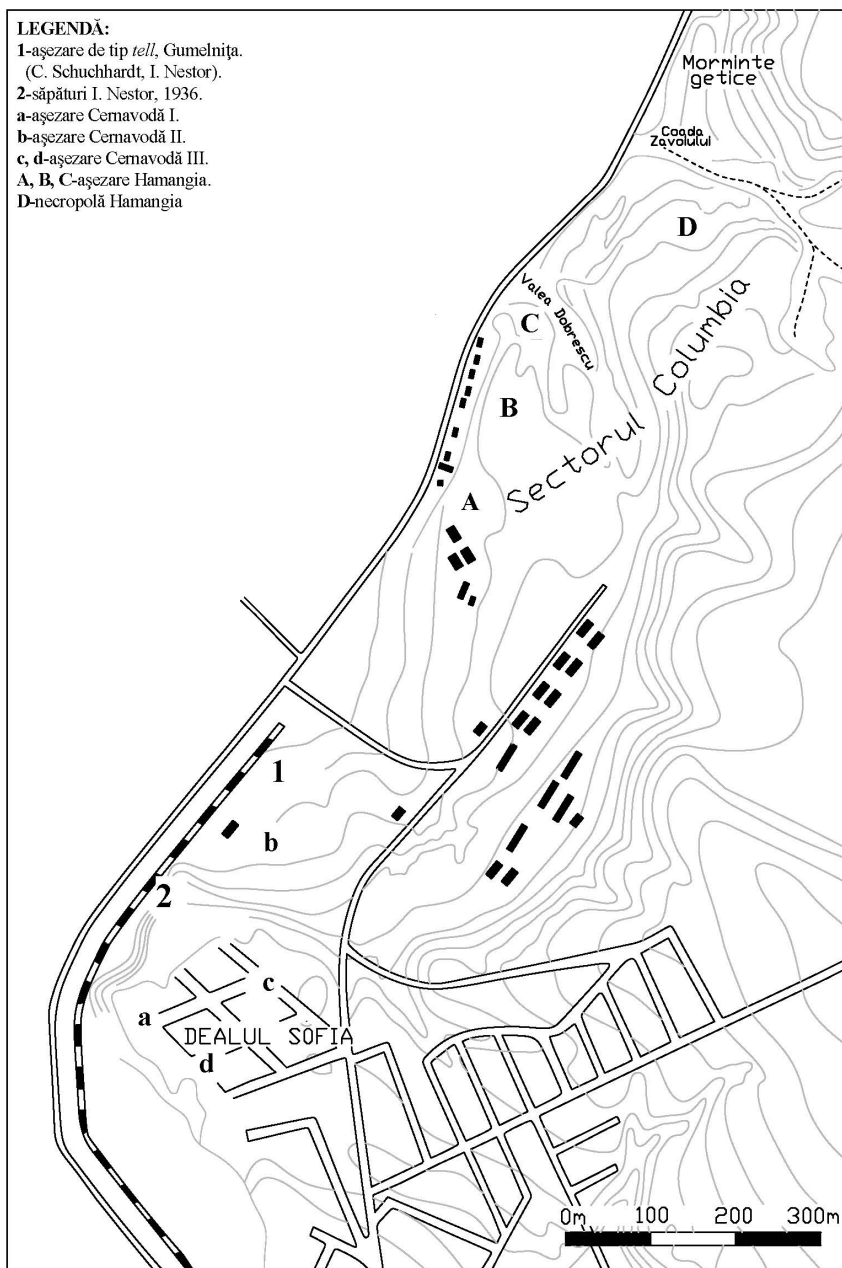

Fig. 1. Zona Cernavoda cu punctele arheologice cercetate
 Fig. 1. Cernavoda area with the investigated archaeological spots